

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕЖИМУ ЗАКОННОСТІ І ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

ORGANIZATIONAL-LEGAL BASIS OF FORMING THE LEGISLATIVE AND LAW REGIME IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Коломієць В.М., здобувач
кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Тернопільський національний економічний університет

Стаття присвячена дослідженню проблем визначення правового механізму формування режиму законності і правопорядку у Збройних силах України. Аналізується система забезпечення законності та правопорядку у Збройних силах України. Розглядаються питання реформування законодавства України про адміністративну відповідальність військовослужбовців.

У статті зазначено, що основними шляхами формування режиму законності і правопорядку в Збройних силах є: правове виховання, видання наказів та інших правових актів, постійний контроль і перевірка виконання розпоряджень, розгляд пропозицій, заяв, скарг, проведення службового розслідування, притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності.

Водночас ефективність забезпечення законності і правопорядку у військовій сфері досягається дотриманням таких певних вимог, як: систематичність і безперервність попереджувальної роботи; послідовність профілактичної діяльності; поєднання заходів, що вживаються з вирішенням поточних завдань повсякденної навчально-бойової діяльності; відповідність запобіжних заходів причинам правопорушень; використання прогнозу в роботі з профілактики правопорушень; диференційований підхід до військовослужбовців; постійний аналіз результатів роботи військових та її коригування.

Автор доходить висновку, що період 2014–2020 рр. став переломним у реформуванні військового законодавства України, часом якісного оновлення законодавства про військову службу, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів. Проте відродження системи військових судів сприятиме швидкому та професійному розгляду справ військовослужбовців, а також реалізації низки принципів правосуддя для військових.

Ключові слова: законність і правопорядок, Збройні сили України, правовий захист військовослужбовців, правове виховання, адміністративна відповідальність, військова організація.

The article is devoted to the research of problems of determining the legal mechanism of forming the regime of law and order in the Armed Forces of Ukraine. The system of ensuring law and order in the Armed Forces of Ukraine is analysed. The issues of reforming the legislation of Ukraine on the administrative responsibility of military personnel are discussed.

The article states that the main ways of forming the regime of law and order in the Armed Forces are: legal education, issuance of orders and other legal acts, constant control and verification of the execution of orders, consideration of proposals, statements, complaints, conducting an official investigation, bringing military servicemen to administrative responsibility.

At the same time, the effectiveness of law enforcement and law enforcement in the military sphere is achieved by compliance with certain requirements: systematic and continuous preventive work; sequence of preventive activity; a combination of measures taken to address the current challenges of daily combat training; compliance of preventive measures with the causes of the offenses; use of the forecast in work on the prevention of offenses; a differentiated approach to military personnel; constant analysis of the results of the military and its adjustment.

The author concludes that the period 2014–2020 became a turning point in the reform of the military legislation of Ukraine, the time of qualitative updating of the legislation on military service, bringing it in line with international standards. However, the revival of the military court system will facilitate the prompt and professional consideration of military cases and the implementation of a number of justice principles for the military.

Key words: law and order, Armed Forces of Ukraine, legal protection of servicemen, legal education, administrative responsibility, military organization.

У період військового конфлікту на Сході України та реалізації операції Об'єднаних сил із забезпечення національної безпеки та оборони, необхідності протидії збройній агресії у Луганській і Донецькій областях, зростання кількості злочинів та адміністративних правопорушень військовослужбовців пріоритетом стає забезпечення законності й правопорядку у Збройних силах України та інших військових формуваннях. Важливість формування режиму законності і правопорядку у військовій сфері важко переоцінити у мирний час, а в період збройного конфлікту це головна умова захисту територіальної цілісності, національного суверенітету, а головне – життя і здоров'я людей. Його досягнення стає можливим завдяки належній правовій регламентації, взаємоузгодженій діяльності різних органів державної влади та місцевого самоврядування, формування високого рівня правосвідомості та правової культури військовослужбовців. Разом із тим у питаннях визначення компетенції органів державної влади, що забезпечують законність і правопорядок у Збройних силах України, залишається чимало дискусійних моментів, що зумовлює актуальність зазначеного наукового дослідження.

Проблеми забезпечення законності й правопорядку у Збройних силах України та інших військових формуваннях досліджували Г.П. Середа, В.П. Козачук, С.М. Мельник, О.М. Сарнавський, С.І. Дячук, М.І. Карпенко, К.Є. Коломієць та ін. Проте доводиться констату-

вати, що питання координації взаємодії органів державної влади, уповноважених на забезпечення режиму законності і правопорядку у Збройних силах України, потребують більш детального наукового дослідження та правової регламентації. Адже теоретичні прогалини спостерігаються як на рівні монографічних наукових досліджень, так і на рівні чинного законодавства.

З огляду на це метою цієї наукової статті є заповнення вказаних теоретичних прогалин шляхом визначення правового статусу органів державної влади, які беруть участь у забезпеченні законності і правопорядку у Збройних силах України.

Обороздатність будь-якого військового формування або військової організації держави залежить від багатьох аспектів, проте основною умовою є психологічна та фізична готовність кожного солдата до безумовного виконання свого військового обов'язку.

Базовою умовою належного функціонування військової організації України виступає встановлення порядку проходження військової служби. Такий порядок становить групу суспільних відносин, які виникають у зв'язку з державним регулюванням діяльності Збройних сил України та інших військових формувань, та пов'язаний із належним виконанням покладених на них завдань і функцій.

Питання зміцнення законності і правопорядку в Збройних силах України завжди мали дуже велике значення,

тому що підтримання високої бойової готовності військ неможливе без дотримання законодавчих норм. Порядок проходження військової служби, права та обов'язки військовослужбовців встановлено Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», статутними законодавчими актами, положеннями про проходження служби різними категоріями військовослужбовців, іншими нормативно-правовими актами [1].

Важливим засобом забезпечення режиму законності і правопорядку виступає правова робота, що проводиться в частинах і підрозділах Збройних сил України.

Правова робота – це діяльність органів військового управління, посадових осіб, армійської громадськості, військової юстиції, спрямована на зміцнення законності і правопорядку. Законність – це чітка реалізація приписів законів і підзаконних актів усіма суб'єктами права. Якщо законність – це вимога загального дотримання законів, то правопорядок є реалізацією цієї вимоги. Таким чином, це поняття означає стан суспільного життя, за якого учасники правовідносин вільно реалізують свої юридичні права й обов'язки. Законність є передумовою такого порядку в суспільному житті. Іншими словами, в результаті її дії в суспільстві складається правовий порядок, що є метою правового регулювання суспільних відносин. Очевидно, що правопорядку без законності не існує.

Відзначимо основні вимоги законності.

1. Верховенство закону стосовно всіх інших правових актів. У правовій державі закон має вищу юридичну силу. Він виступає базовим регулятором суспільних відносин.

2. Єдність розуміння і застосування законів на всій території держави. Закони встановлюють абсолютно рівні вимоги до всіх суб'єктів, що перебувають у сфері їх про- сторової і часової дії.

3. Рівність можливостей усіх громадян користатися захистом закону і рівність обов'язку слідувати його розпорядженням (рівність усіх перед законом і судом).

4. Неприпустимість протиставлення законності і доцільності. Чому не можна протиставляти ці два поняття? Перш за все тому, що правові закони самі володіють вищою соціальною доцільністю. У них максимально відображаються як суспільні, так і індивідуальні інтереси людей.

5. Запобігання й ефективна боротьба з правопорушеннями – важлива вимога законності. Правова держава створює необхідні матеріальні, політичні, соціальні та інші передумови для запобігання і припинення правопорушень.

Пропорядок – це система суспільних відносин, яка встановлюється в результаті точного і повного здійснення розпоряджень правових норм усіма суб'єктами права.

Ефективність забезпечення законності і правопорядку у військовій сфері досягається дотриманням таких певних вимог, як: систематичність і безперервність попереджувальної роботи; послідовність профілактичної діяльності; поєднання заходів, що вживаються з вирішенням поточних завдань повсякденної навчально-бойової діяльності; відповідність запобіжних заходів причин правопорушень; використання прогнозу в роботі з профілактики правопорушень; диференційований підхід до військовослужбовців; постійний аналіз результатів роботи і її коригування [2].

Як зазначає Джейсон Колінс, до основних шляхів формування режиму законності і правопорядку в Збройних силах належать: правове виховання; видання наказів та інших правових актів; постійний контроль і перевірка виконання розпоряджень; розгляд пропозицій, заяв, скарг; проведення службового розслідування; притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності [3].

1. *Правове виховання* передбачає роз'яснення та аналіз положень Конституції України, указів Президента, постанов уряду, законів та інших юридичних актів. Роз'яснювальна правова робота більш дієва тоді, коли вона пов'язана із реальними завданнями, які розв'язуються вій-

ськовими колективами. У ній мають використовуватися різні форми правової пропаганди: доповіді, лекції, бесіди на правові теми, радіопередачі, вечори запитань і відповідей тощо.

Правовому вихованню сприяють також проведення в частинах відкритих судових процесів, обговорення на зборах особового складу проступків військовослужбовців та інші заходи із залученням громадськості. Велику роль у правовому вихованні відіграє індивідуальна робота.

Для зміцнення режиму законності, правопорядку і особливо для попередження правопорушень велике значення має виховання військовослужбовців у дусі поваги до законів, що сприяє підвищенню їх правосвідомості, формуванню звичок і поведінки, які відповідають вимогам нашого суспільства.

2. *Видання наказів та інших правових актів.* У роботі військового командування щодо забезпечення законності і правопорядку вагоме значення має видання наказів та інших правових актів. Будучи правовою формою здійснення повноважень органів військового управління і посадових осіб, вони детально і всебічно регулюють військовий правопорядок на основі законів і статутів. За допомогою наказів командир вирішує питання, пов'язані з повсякденною діяльністю частини, визначає обов'язки різних посадових осіб, порядок забезпечення протипожежної безпеки тощо.

Зазначені правові акти мають підзаконний характер, вони мають строго відповідати Конституції України, законам і постановам та військовим статутам. Вони не можуть суперечити наказам Міністра оборони України і наказам військового командування.

3. *Постійний контроль і перевірка виконання розпоряджень.* Одним з основних засобів забезпечення законності і правопорядку військовим командуванням є контроль і перевірка виконання їх доручень та розпоряджень, виданих у вигляді наказів. Необхідність подібних дій особливо велика в Збройних силах, де все життя, побут, діяльність військ, взаємини між різними категоріями військовослужбовців, загальні і спеціальні обов'язки особового складу строго регламентовані законами, військовими статутами, наказами Міністра оборони України, постановами та інструкціями.

Добре організовані контроль і перевірка виконання наказів дають можливість начальнику завжди знати стан законності і правопорядку, своєчасно виявляти і вживати заходів до усунення наявних порушень. Вони забезпечують також значний превентивний вплив.

4. *Розгляд пропозицій, заяв, скарг.* Велике значення для забезпечення законності і правопорядку має правильне і своєчасне реагування командирів на пропозиції, скарги, заяви, що надходять до них. Дисциплінарним статутом Збройних сил України, затвердженим Законом України від 24 березня 1999 року № 551-ХІV, встановлено право військовослужбовця оскаржити незаконні щодо нього дії і розпорядження начальників, порушення встановлених по службі прав і переваг, незадоволення його покладеним постачанням [4]. Скарга є одним із засобів захисту законних інтересів військовослужбовців, водночас її правильне вирішення сприяє зміцненню законності і правопорядку. Військові, які подали заяву чи скаргу, наділені правом: особисто надати свої аргументи особі, яка приймає заяву чи скаргу, або залучити до розгляду свідків; надати додаткові матеріали справи або заявити клопотання, що їх вимагає орган, який розглядає заяву чи скаргу; бути присутнім під час розгляду заяви чи скарги; одержувати письмову відповідь за результатами розгляду заяви чи скарги; знайомитися з матеріалами перевірки скарги; оскаржити прийняте за їх заявою чи скаргою рішення в суді; вимагати відшкодування завданих їм збитків у встановленому законом порядку.

Вирішуючи скарги і заяви, аналізуючи їх, командир отримує можливість помітити негативні явища, тим

більше, що нерідко в листах, скаргах та заявах міститься інформація про наявні правопорушення, факти порушення законів і про незаконні дії посадових осіб не тільки стосовно заявника, а й взагалі по службі.

5. *Проведення службового розслідування.* Службове розслідування проводиться з метою встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню дисциплінарного проступку та ступеня вини військовослужбовця. Розслідування проводиться за участю безпосереднього керівника військовослужбовця, який вчинив дисциплінарний проступок. Якщо під час службового розслідування буде встановлено, що проступок військовослужбовця містить ознаки адміністративного правопорушення чи одержано дані про вчинення такого правопорушення військовослужбовцем, командир військової частини зобов'язаний у межах своїх повноважень вжити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення відповідному прокуророві.

6. *Притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності.* Одним з основних засобів забезпечення законності і правопорядку у військах є залучення до відповідальності осіб, винних у скоєнні адміністративних правопорушень. Військове адміністративне правопорушення – правопорушення, вчинене військовослужбовцем, що тягне за собою відповідальність, визначену главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення. Складення протоколу про адміністративне правопорушення здійснюється протягом трьох діб з моменту вчинення військовослужбовцем такого правопорушення. При цьому необхідно дотримуватися вимог, передбачених статтею 256 КУпАП.

Складений Протокол та інші матеріали протягом трьох робочих днів надсилаються до районного, районного у місті (міського, міськрайонного) суду за місцем вчинення правопорушення.

За військові адміністративні правопорушення до військовослужбовців можуть застосовуватися такі види стягнень: попередження (зауваження), штраф, утримання на гауптвахті. Арешт з утриманням на гауптвахті застосовується за рішенням районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів. Особливостями цього виду стягнення є те, що воно не може застосовуватися до військовослужбовців-жінок (ст. 321 КУпАП).

КУпАП визначає загальні умови притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності, але в умовах особливого періоду законодавством встановлено суворіші заходи відповідальності.

Особливий період – це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбуваний період після закінчення воєнних дій.

Такі основні засоби зміцнення законності і правопорядку в Збройних силах України. Найбільша ефективність може бути досягнута лише у разі правильного їх поєд-

нання і вмілого застосування в повсякденній діяльності із забезпечення високої і бойової постійної готовності військ.

Період з 2014 по 2020 роки став періодом формування нових правових механізмів забезпечення законності і правопорядку, а також якісного оновлення законодавства про військову службу, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів. Нові закони, зміни у чинне законодавство, законопроекти у сфері національної безпеки й оборони України – це актуальні, ефективні, «перевірені війною і часом» нормативно-правові акти, в яких не залишилося і сліду від формального декларативного характеру законодавства минулих років. Яскравим прикладом є рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України», затверджене Указом Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 року [5].

Важливим кроком стало запровадження інституту військових адміністративних правопорушень після прийняття Верховною Радою України у лютому 2015 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» [6], у зв'язку з цим Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення».

Крім того, 21 червня 2018 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про національну безпеку України», у якому вперше поняття «воєнна безпека України» визначено на державному рівні [7].

У 2014 році було створено органи військової прокуратури – Головну військову прокуратуру (структурний підрозділ Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів, військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури.

У 2018 році затверджено новий напрям наукових досліджень у межах спеціальності «Право» 2.13 «Право національної безпеки і військового права» (наказ Міністерства освіти і науки України № 1477 від 28 грудня 2018 р.).

Однак наступним необхідним кроком для утвердження режиму законності і правопорядку має стати утворення військових судів як системи спеціалізованих судів у судовій системі України з вирішення кримінальних, адміністративних справ, а також розгляду справ про адміністративні правопорушення військовослужбовців.

Висновки. Отже, період 2014–2020 років став переломним у реформуванні військового законодавства України, часом якісного оновлення законодавства про військову службу, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів. Проте відродження системи військових судів сприятиме швидкому та професійному розгляду справ військовослужбовців, а також реалізації низки принципів правосуддя для військових.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 18.03.2020).
2. Robert Stanley Rankin. When civil law fails: martial law and its legal basis in the United States 14. Duke University press. 1939.
3. Jason Collins Weida. A Republic of Emergencies: Martial Law in American Jurisprudence. *Connecticut Law Review*. 2004. Vol. 36. Pp.1397, 1400.
4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14> (дата звернення: 18.03.2020).
5. Про нову редакцію Воєнної доктрини України : Указ Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> (дата звернення: 18.03.2020).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період : Закон України від 16 березня 2017 року № 1952-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-19> (дата звернення: 18.03.2020).
7. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 20.03.2020).